

HOGYAN EMLÉKEZZÜNK?

VESZPRÉMY László Bernát: *Gyilkos irodák.*

A magyar közigazgatás, a német megszállás és a holokauszt.

Jaffa, Budapest, 2019. 280 oldal, 3490 Ft

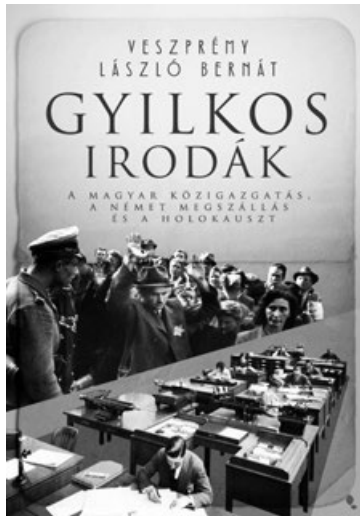
Vajon hogyan emlékezzünk Tömöry Jenő vezérkari ezredesre, az újvidéki helyőrség parancsnokára? Az ezredes 1944. március 19-én arra ébredt, hogy négy géppisztolyos német veszi körül az ágyát és megadásra szólítja fel. Azt gondolta, hogy „saját hazánkban már nem mi vagyunk az urak”. Ám bő fél év múlva, már a nyilas éra idején ő lett volna annak a német kiképzésű magyar hadosztálynak a vezetője, amelynek létrehozását még Szálasi is túlzásnak tartotta... Vajon mit gondoljunk a Horthy-idők „átlagos” főszolgabíróját megtestesítő dr. Mattyasovszky Kamillról, aki a németekkel szembeni ellenállás minden formáját megtiltotta, mivel az elpusztított csehországi község, Lidice példája lebegett a szeme előtt? Kényelmetlenül feszengve olvassa az ember ezeket a példákat Veszprémy László Bernát könyvében. A nemzet emlékezeti – tapasztalati – (élmény)közösségének az antihősök ugyan nem lehetnek részei, de a kellemetlen vagy éppen tragikus események bizony hozzátartoznak. Itt ráadásul többnyire nem is antihősökről van szó – sok esetben olyanokról, akiket jobb érzéssel hétköznapi tisztviselőknél, rosszabb esetben „szürke senkiknek” nevezhetünk. Talán erre utalhat a könyv címe is: *Gyilkos irodák.* Ez nem valami B-kategóriás horrorfilm átírata, hanem annak a személytelen és mégis emberekből álló Gépezetnek a megjelenése, amely Kafka óta kimondva-kimondatlanul kísérti Közép-Európát.

A kérdés tehát adott: vajon mi történt velünk 1944. március 19. után? Vajon hogy kerülhetett sor a magyar zsidóság deportálására? A bürók – a gyilkossá váló irodák – személyzete mennyiben járult ehhez hozzá? Veszprémy sommás megállapítását, miszerint „a magyar közigazgatás szervilis volt és jogászkodó, ám lusta, korrump és familiáris”, annyiban túlzásként, indokolatlan ítélkezésként vethetjük el, hogy ez a magyar közigazgatás a háborús évek közepette képes volt egyszerre biztosítani az ország ellátását, hatalmas, kizsarató

szállításokat bonyolítani Németország felé (amiért cserébe nem kaptunk semmit), és közben komoly beruházásokat is végrehajtani, mint például az ONCSA-házak, a székely körvasút vagy akár a modern magyar gazdaságtörténet leghatékonyabb, legsikeresebb, önerőből végrehajtott „dirigista” fejlesztése, a győri program. Mindez egy lusta és jogászkodó, pláne korrump közigazgatással nehezen ment volna. A jelen sorok írója attól fél, hogy a nácik egy viszonylag hatékonyan működő közigazgatást járattak csúcsra a deportálások idején, ami a deportálás gyorsaságát, hatékonyságát bizonyos mértékig megmagyarázza. Arról nem is beszélve, hogy a náciknak addigra volt idejük kikapasztalni az európai megszállt országok lakosságának és maguknak az európai zsidóknak a reakciót, s kialakítani azt a *best practice*-t, amivel gyilkos terveikhez a legrövidebb időn belül a legnagyobb eredményt érthették el.

Hitler személyesen is érdeklődött a lebonyolítás üteme iránt. Ha már a megszállás előtt évekkal is több ízben követelték a magyar zsidóság „kitelepitését”, 1944. március 19. után vélhetően nem akartak hibáztatni. A könyvben jól láthatjuk Edmund Veessenmayer ördögi szerepét is, aki nélkül a deportálások nem lettek volna lehetségesek, hiszen ő teremtette meg a bábkormányt és a kollaboráns gépezetet. Ide tartozik Veszprémy fontos megállapítása, mely szerint 1944. március 19. után rendszerváltás történt, amelyet a megszállók és a velük együttműködők nyíltan ki is mondtak! A személycserék és a fenyegetések minden bizonynyal hozzájárultak az irodák bűnszegédletéhez a tömeggyilkosságokban.

Magyarország esetében azonban talán másról is szó volt. Hitler ugyanazt mondta a magyar államiságról, mint amivel Révai József Moszkva üzenetét tolmácsolva 1944. november 19-én, Szegeden elmondott beszédében fenyegette meg a magyarokat: „Az ország széthullik, és ha a magyar nép nem mutatja meg, hogy

érdemes arra, hogy kormánya legyen, azt sem *érdemi* meg, hogy visszanyerje szabadságát.”

Roland S. Lauder, a Zsidó Világkongresszus elnöke az auschwitzi haláltábor felszabadításának 75. évfordulóján rendezett nemzetközi megemlékezésen azt mondta, hogy „a holokausztot Németország teremtette meg, de megvalósításában egyetlen európai állam sem akadályozta a náciakat”. Ezért kért bocsánatot Mark Rutte, holland kormányfő, mondván: „A holland kormánytisztviselők készséggel álltak rendelkezésre a németek parancsaira. Volt némi ellenállás a hollandok részéről, de összességében nem sok.” A könyvben a szerző kitér a „mindenki csinálja, akkor erkölcsös” modern érzésvilágára is. A hagyományos morál megrendülése helyett az Orwell által az 1984-ben megénekelte, gyűlöletből szőtt hatalmaskodás (egy emberi arcon taposó csizma) fogott el sok korabeli szereplőt a könyvben olvasható tömör megfogalmazás szerint: „Atyaúristent játszottak”. A többségnél azonban nem erről volt szó, ahogyan Veszprémy is írja: „A magyar közigazgatás tagjai [...] tetteik indoklásakor emberi gyarlóságukról, nem pedig tömeggyilkos meggyőződéseikről adtak tanúbizonyságot.” Vagyis a modern tömegerkölcs erkölcsatlenségéről, amely legyőzte a tradíciót.

Veszprémy könyvében megpróbálja számba venni a közigazgatás egyes szereplőinek mozgásterét: vajon milyen lehetőségek voltak a kiadott rendelkezések elszabotálására? Számos példát idéz pro és kontra, és arra jut, hogy lett volna mozgástér, legalább valamiféle időhúzásra. Ez azonban nem is annyira az állami, mint inkább az egyéni felelősség kategóriája felé billenti a mérleget. De miért nem volt gyakoribb a segítő szándék? Veszprémy felidézi, hogy Hitler maga adott tippet a végrehajtás motiválásához, amikor „azt mondta [...], hogy ha Magyarországon a helyiek segítségét akarjuk zsidóellenes intézkedésekben, akkor talán adhatnánk zsidó javakat a helyieknek. Ez segítené a helyi lakosok együttműködésének beindítását” – ennek bizony lett is fogantatója. Az ide vonatkozó ítéletet – egy másik totalitárius rendszerben élő és alkotó – Bulgakov

éppenséggel az ördög szájába adta: „Az emberiség szereti a pénzt, könnyelműek persze, de olykor az irgalom is megszólal a szívükben”. Ilyen szempontból Veszprémy könyve kiegyensúlyozottságra törekszik, hiszen bőségesen hoz példákat a személyes kockázatvállalást jelentő irgalomra is.

Ide kapcsolódik a szerző azon megállapítása, miszerint Horthy „a holokauszt túlnyomó ideje nem tett konkrét lépéseket a zsidó származású magyar lakosság deportálásának megakadályozására”. Ez annyiban mindenképpen igazságtalan megjegyzés, hogy figyelmen kívül hagyja a kormányzói mentesítés (és az előzetes mentesítés) intézményét, amelyet a kollaboráns Sztójay-kormányban szó szerint belülről szabotáló Mester Miklós, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium államtitkára Ambrózy Gyulával, a kormányzói Kabinetiroda vezetőjével közösen intézett, s amelynek Horthy egyik leirata adott jogi keretet. Mester becslése szerint 30 ezer kérelem érkezett be, amelynek talán harmadát október 15-ig véglegesíteni is sikerült!

Veszprémy könyvében nagyon fontos kérdésre keresi a választ: „A magyarországi holokauszt központi kérdése nem az, hogy a tragikus esemény miként volt beágyazva a magyar történeti tradícióba, hanem sokkal inkább az, hogy miképp történhetett meg valami, ami nem volt része a magyar történeti tradíciónak.” Ennek alapos végiggondolásához a szerző bőségesen elég forrást nézett át. Az új történelmszervező generáció tagjához méltóan túllépett a hazai levéltárak (különösen a fetiszizált Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) jelentette szűk mezsgyén, és az utódállamokban található (például vajdasági) archívumokból, az USHMM-ből és a bécsi levéltár állományból is idéz dokumentumokat, adatokat. Még ha a könyv egyes sommas megállapításaival nehezünkre esik is egyetérteni, a források széles merítési bázisából fakadón Veszprémy bőségesen elegendő dokumentumot és memoárt dolgozott fel és bocsát az olvasó rendelkezésére, hogy áttekinthető képet kapjunk egy szinte áttekinthetetlen korból.

MÁTHÉ ÁRON

HELYREIGAZÍTÁS

A *Kommentár* korábbi, 2019/4. számának 134. oldalán szereplő rovatkezdő illusztrációnkban a magyar monarchista közösség és szervezeteinek több mint egy évtizede használt és ismert szimbólumát (pajzsba zárt sugaras Szent Korona, kettős keresztrel) szerepeltettük, a „Szociálkonzervatív!” jelzővel együtt. Az ábrázolás nem a királyságpárti közösség és szervezeteinek szellemiségét és céljait tükrözi, hanem az illusztrált szövegét, így megtévesztő jelentést eredményezhetett. Ez természetesen nem állt szándékunkban, ha mégis megvalósult, akkor Olvasóinktól és a közösség tagjaitól is elnézést kérünk. (A Szerk.)